

Folkene i Falden

Beretninger om en vestfynsk enestegård gennem 300 år

Af
Jørgen Engholm Pedersen

Faldengård i Søllested sogn var hjemsted for samme familie op gennem 17- og 1800-årene. En del interessant arvegods samt en sejlivet mundtlig tradition har foranlediget en af efterkommerne til de undersøgelser, der ligger til grund for artiklen. Det fremgår, at slægtshistorien rummer nogle relationer, der er usædvanlige for en middelstor fynsk bondegård, f.eks. at en kone på gården som barnebarn af præsten i Ryslinge stammede fra en biskop og hofpræst i Stettin, og at samme kone var gift med en fhv. ridefoged fra Elvedgård. Sidste halvdel af artiklen handler bl.a. om »mønsterbonden«, som blev præmieret for sit slid med at føre landboreformerne ud i livet, og om hans medvirken til kulturlandskabets forandring først i 1800-årene. I dette afsnit omtales også festdage på Falden med besøg af Frederik VII som kronprins og som konge. Hvordan det siden gik med denne gård som forpagterejendom under Krengerup, beskrives kort i slutningen af artiklen.

Et par højbenede gamle egetræsstole er den konkrete anledning til at give sig i kast med den følgende slægtshistorie. Det interessanteste ved disse ens bondemøbler i »landlig barok« er en indskrift på stoleryggenes fyldinger. Årstallet 1698 fortæller, at de netop nu, i skrivende stund, er 300 år gamle.

Hvem der lavede stolene, er vi desværre ude af stand til at opspore. Til gengæld er der ingen tvivl om, hvem de blev fremstillet til. De gamle arvestykker har ganske vist skiftet adresse nogle gange, men de er forblevet på familiens hænder i al deres tid, og den mundtlige overlevering (bekræftet af skriftlige kilder) er holdt i live.

Derfor ved vi, at de sammenslyngede navnetræk ANSF og MID betyder Anders Nielsen Falden og Maren Jørgensdatter.

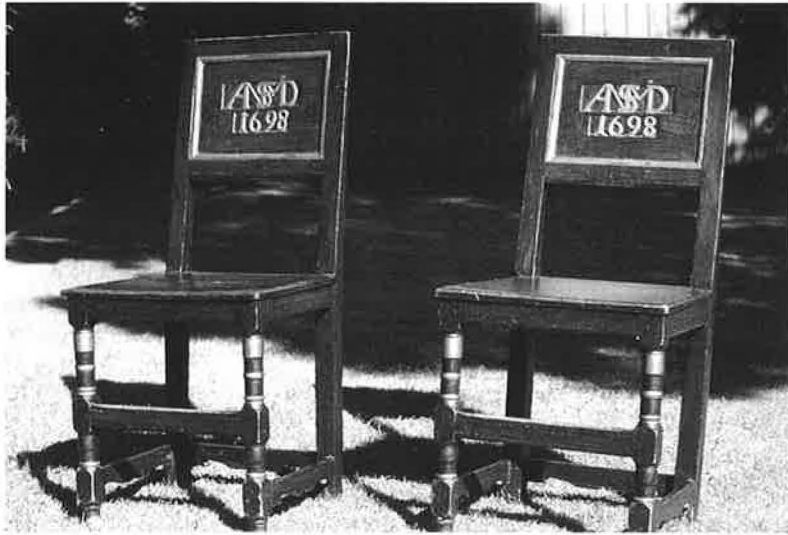
Skovgårdene i Søllested sogn

Navnet »Falden« kræver indledningsvis en forklaring. I den her anvendte betydning er det et forældet udtryk for et stykke nyopdyrket agerland. I Traps »Danmark« finder man knap en halv snes lokaliteter med denne benævnelse. I Søllested sogns Faldengård, som der her er tale om, midtvejs mellem Glamsbjerg og Bukkerup, stemmer dette godt overens med gårdens beliggenhed som enestegård (ikke at forveksle med en udflyttergård) ude på overdrevet.

På Fyn var sammenklumpningen i landsbyer som bekendt den foretrukne livsform. Enestegårde udgjorde (iflg. Erland Porsmose: De fynske landsbyers historie) under 5% af alle øens bøndergårde,¹ men netop Søllested sogn hævdede sig i denne minoritetsgruppe med en lille klynge »skov-enestegårde« beliggende en kilometers vej fra hinanden i udkanten af Krengerup-skovene.

Falden, Lysholt og Rønnemosegård udgjorde tilsammen et ejerlav,² indtil de i 1880'erne alle tre endte med at blive lagt ind under Krengerup gods. Siden begyndte Glamsbjergs naboskab at blive

De 300-årige stole med Anders Nielsen Faldens og Maren Jørgensdatters monogram. Senere kom de til Bukkeruplund, formentlig i 1838, da Christopher Faldens datter blev gift ind i denne gård. (Foto: J. Engholm Pedersen)

mere påtrængende, da stationsbyudviklingen tog fart, og efter at Faldens gamle længer var brændt i 1932 og genopført i deres nuværende skikkelse, var det svært at forestille sig den fordums idyl på dette sted.

De ældste beboere

Fra sidst i 1600-årene kender vi som sagt navnene på stedets beboere. Men hvor meget ved vi om denne Anders Nielsen og hans Maren Jørgensdatter – ud over, at deres initialer og et årstal på et par stolerygge er bevaret for eftertiden?

En kirkebog for Søllested sogn er først til rådighed fra 1730. Til gengæld oplyser Christian V's matrikel brugernavnene for alle ejendomme i sognet i 1680'erne, og herunder finder man Anders Nielsen på Faldengård med tilføjelsen »tilforn Niels Laursen« (faderen, efter al sandsynlighed).³

Samtidig fremgår det af matriklen, at ejeren af Faldengård (samt 15 andre af det lille sogns ialt 20 gårde) var velbårne Christian Banner, hvorved forbindelsen til Frederiksgave gods er bekræftet. (Det var denne ejers far, der havde givet Hagenskov sit nye navn – i taknemmelig-

hed mod kong Frederik III, der havde skænket ham gården til ejendom).⁴

På Faldengård er fæstebonden Niels Laursen altså den første, vi kender navn på. I den ældre matrikel fra 1664 nævnes han første gang. Han hørte således til det hårdt hjemsøgte slægtled af egnens bønder, der havde måttet lægge ryg til svenskernes hærgen i flere omgange. (F.eks. var det gået ud over nabogården, matr. nr. 1 i Bukkerup, det senere Bukkeruplund, der ofte har haft nære familierelationer til Falden. Denne gård blev, som det hedder i en præsteindberetning, »af de svenske Folk antendt og ganske afbrændt«).

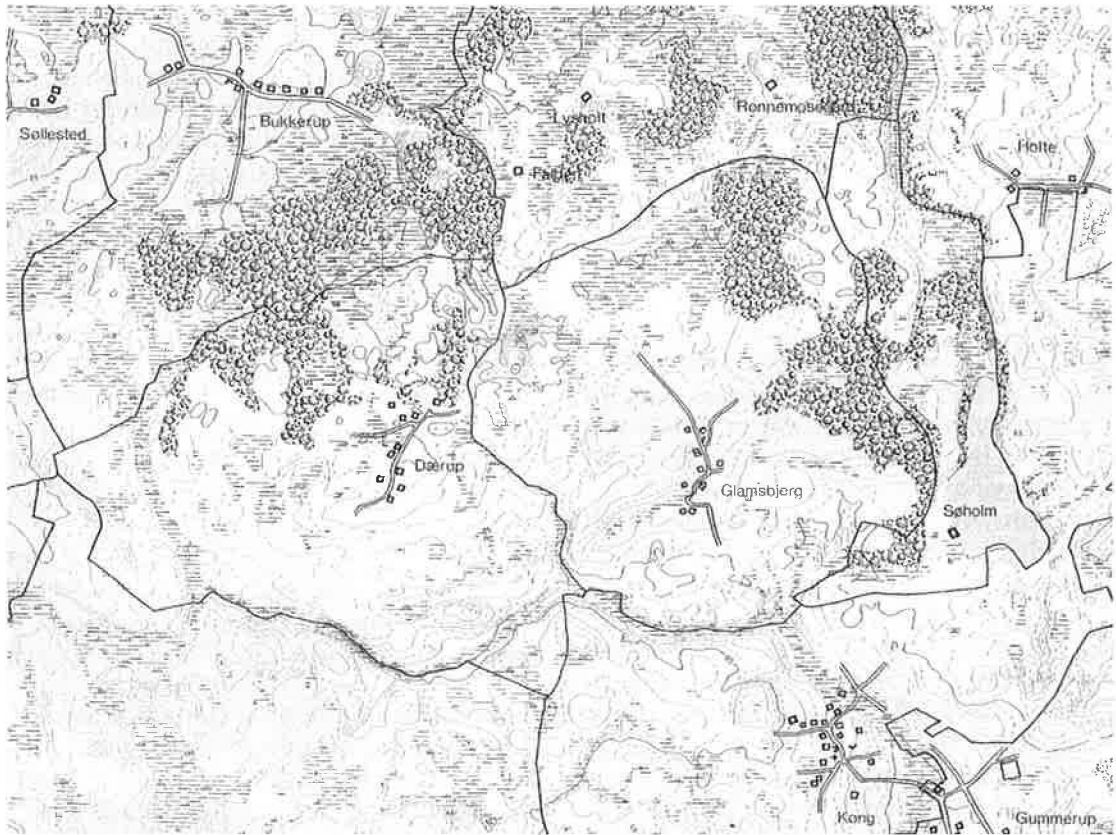
De eftertragtede (eller giftelystne) enker på Falden

Både Niels i Falden og hans søn Anders (med monogrammet på stolene) er imidlertid at betragte som forløbere for den familie, der er emnet for denne beretning. Den gør nemlig først sin entré på gården, da min 4×tipoldemor i 1720'erne bliver gift med næste generation, Jørgen Andersen (og først hendes næste ægte-mand hører også til i anerækken).

Elisabeth Margrethe hed den omtalte formoder (navnet er gået i arv op til vor egen tid). Med hende begynder en bemærkelsesværdig »arvefølge« på Falden – den skik, som gjaldt overalt, hvor der var »en enke på kaldet« eller på gården: En yngre mand måtte tage forgængerens (aldrende) enke med i købet, men kunne så til gengæld ved konens død gifte sig ungt, og således fortsatte denne ægteskabelige siksakkurs til gensidig betryggelse for begge køn.⁵ På Falden fortsatte den uden afbrydelse i fem slægtled, gennem henvend halvandet hundrede år. For Elisabeth Margrethes vedkommende blev det til tre ægteskaber i hendes ca. 30 år på Falden. Da hun døde i 1756, gled gården en overgang over på fremmede hæn-

der, idet den fortsatte under hendes efterlevende mand med en ny kone, der siden giftede sig ud af sin enkestand med en ny fæster, som – da det blev hans tur i 1785 – giftede sig med en 30 år yngre (en datter fra Bukkeruplund).

I 1808 er der igen enkebryllup på Falden, og denne gang er det min tipoldefar, der rykker ind som mand på gården – og indleder en betydningsfuld 50-årig periode i dens historie, som vil blive uddybet senere. Da han 12 år senere gifter sig anden gang, er det med Elisabeth Margrethes oldebarn. Gården er dermed tilbage på familiens hænder, hvor den vedbliver at være indtil 1885.

Udsnit af 1:25.000-kort (4 cm = 1 km) over det vestfynske kulturlandskab på udskiftningstiden. Øverst t.h. de tre enligt beliggende skovgårde Falden, Lysholt og Rønnemosegård i den sydvestlige del af Krengerup-skovene. (Rekonstrueret til Fyns Amt på grundlag af de ældste matrikelkort. Odense Universitets Kartografiske Dokumentationscenter)

Faldengård i 1870'erne. Stuehuset blev nybygget og udlængerne istandsat i 1847–48, da Christopher Hansen havde købt gården til selveje af Frederiksgave gods. De gamle bygninger nedbrændte i sommeren 1932. (Foto i privateje)

»De godtfolk i Klarskov«

Blandt disse mere eller mindre anonyme bønderfolk tiltrækker Elisabeth Margrethe Johansdatter sig en særlig opmærksomhed. På flere måder var det en utraditionel alliance, der blev indgået, da hun i 1720'erne flyttede ind som kone på Falden. Før det første kom pigen ikke fra en af nabogårdene, men fra Marslev sogn i det nordøstfynske. Mere bemærkelsesværdig må dog den sociale afstand mellem ægtefællerne have været. Elisabeth Margrethes herkomst var nemlig så usædvanlig for en bondekone i 1700-årene, at det gør krav på en nærmere redegørelse.

Den 24. juli 1692 noterer Marslev-præsten i sin kirkebog, at »Johan Diderichs Datter i Klarskouv er blevet døbt og kaldet Lisbeth Margrethe«. Blandt fadderne

bemærker man borgmester Johan Glüsing fra Kerteminde samt et repræsentativt udvalg af præster og præstekoner fra nabosognene: »Hr. David Olufsen fra Ryslinge, Hans Storch i Rastrup, Sophie Hr. Rasmusses i Munkebo og Hr. Hanses Kiereste i Mesinge« m.fl.

Mere oplysende er dog præstens notater ved storesøsterens dåb syv år tidligere: »Mariæ Besøgelses Dag blef de Gotfolk i Klarskouf, Johan Didrich Stönebreitz og Clara-Maria Mathæi Datter Reutze, deris liden Datter Christnet og kaldet Margareta-Dorothea. Margareta Mag. Hanses (præsten, magister Hanses kone) bar Barnet. Faddere vare Hr. Mathias udi Dalby, Hr. David Olufsen, Søren Sørensen, Præceptor (huslærer) i Præstegaarden og Degnens Hustru.«

Lisbeth Margrethe stammede altså fra en gejstlig familie. Det var præsteskab og

degne, der dominerede den omgangskreds, som inviteredes til barselskilde. Men hvem var forældrene selv, de »godtfolk i Klarskov«? Indicerer denne omtaleform en særlig status i det lokale samfund?

Navnet Stönebreitz giver anledning til overvejelser, især fordi det kun er fundet nedskrevet i dette ene tilfælde. Derimod huskedes navnet, udtalt som Stenbritz, endnu i mine bedsteforældres generation.

»Klarskov-manden« dukker imidlertid op i flere andre sammenhænge sidst i 1600-årene, omtalt som »Herr Johan Diderich« – i kirkebogen, i skifteprotokollen ved hans svigerfars død og i amtets skatteregnskaber.⁶ Det sidst kendte livstegn fra ham er en inskription på en smuk baroksølvske i familiens eje, fremstillet af Kerteminde-guldsmeden Knud Poulsen i 1718. »J.D.S.B. – C.M.R.« er ægteparret Johan Stenbritzes og Clara-Maria Reutzes initialer.

Nærmere er det ikke lykkedes at efterspore denne vor gådefulde 5×tipoldefar med det tyskklingende navn. Hvor han kom fra, og hvor han blev af, står indtil videre hen i det uvisse. Om hans kone Clara-Maria ved vi imidlertid, at hun døde hos sin datter på Falden i 1743. Så mon ikke hr. Diderik endte sine dage samme sted – men uheldigvis før Søllested-præsten begyndte at føre kirkebog?

Hvad var i øvrigt hans rolle på Klarskovgård i Marslev sogn? – engang en mindre hovedgård, men i 1600-årene (iflg. matrikler og skatteregnskaber) reduceret til en ejendom af almindelig bondegårds-størrelse – en kort overgang i efterkrigstiden endda »lagt øde« – for atter i slutningen af århundredet at vokse til sin gamle værdighed.⁷

Var »de godtfolk på Klarskov« fæstebønder, eller var de forvalter- eller forpagterpar på gården? Omstændighederne peger på det sidste. At folk af denne fogedstand betragtedes som ligeværdige i præstegårdene, tyder flere eksempler på. Således var en af Clara-Marias søstre gift med en søn af forvalteren (»secretarius«) på det nærliggende Vejrupgård, Johan Plesner, som blev stamfader til en udbredt præsteslægt, bl.a. to generationer i Søllested sogn fra 1729–85, som havde et nært samkvem med deres familie på Faldengård.⁸ F.eks. figurerer »velærværdige Herr Henning Plesner« som »lavværge« og rådgiver for kusinen Elisabeth Margrethe i skiftedokumenter fra 1730 og -34.

Præstedøtre blev altså giftet bort til »honnerte« folk fra det praktiske liv. I Kerteminde kirke findes der et andet interessant vidnesbyrd herom i form af en sølvoblatæske, som iflg. indskriften kan føres tilbage til samme familie: »Til Guds Ære- og Kierteminde Kirches Siir haver

Kirke og præstegård i Søllested, hjemsoget gennem århundreder for den omhandlede bondeslægt (på bl.a. Falden, Bukkeruplund og Kongsgården). (Foto: J. Engholm Pedersen)

Aage Petersen Syv og hans Hustru Barbara Mathei datter Reutze givet denne Eske. Anno 1721«. ⁹

Om den pågældende ægtemand vides, at han var en agtet købmand i Kerteminde, hvor han ejede en anselig gård i det nuværende Fiskergade. ¹⁰ Barbara Reutze giftede sig senere med hører og rektor ved latinskolen i Bogense, senere sognepræst Ove Guldberg. Men Barbara overlevede også ham og kom i 1732 til Søllested præstegård, til et 26 års otium hos søstersønnen Henning Plesner og med en søster og niece (Clara -Maria og Lisbeth Margrethe) inden for sognegrænsen, på Faldengård.

Præstefamilien fra Pommern (Stettin - Ryslinge - Falden)

Det fælles samlingspunkt for denne forgrenede slægt var Ryslinge præstegård, som i årene 1646–90 var hjem for pastor (og senere provst i Gudme herred) Mathias Davidsen Reutze, hans hustru Hedvig Ascanius og en børneflokk på 4 sønner og 5 døtre. I Wibergs »Dansk Præstehistorie« forekommer Reutzerne hyppigt i samgifte med andre slægter af samtidens præstearistokrati.

Et usædvanligt indblik i dette fynske præstegårdsliv for 300 år siden har vi adgang til, fordi en vigtig kilde er bevarret: skiftedokumentet fra Mathias Reutzes død i 1690 – 21 foliosider med detaljerede opgørelser over præstens ejendele ude og inde: køer og »bæster«, vogne og »plovtøj«, husgeråd og møbler m.m., et claviacordium (datidens klaver) og – af særlig interesse – pastorens bibliotek: 171 tunge bogtitler, som alle – på et par tysksprogede undtagelser nær – var teologisk faglitteratur på latin. Wiberg omtaler hans ry for lærdom i de klassiske sprog (»vir græce et hebræice doctus«). ¹¹ Derimod synes dansk ikke at have været værdsat i provstens studerekammer. Men dansk var heller ikke hans modersmål, for Mathias Reutze var vokset op i Stettin som søn af superintendent (biskop) Da-

vid Reutze, der tillige havde titel af hofpræst og doktor theol. Og studieårene tilbragte han i Rostock og Greifswald. Her vil der måske kunne drages fjernere tyske aner frem i lyset, men det er en anden historie! I nærværende sammenhæng ville man gerne vide, hvad der tilskyndede en ung teolog med så privilegerede forudsætninger til at drage i udlændighed – til Ryslinge. Var det et luthersk »missionskald« her ca. 100 år efter reformationen?

Imidlertid kan det måske synes, som om Faldengård og dens beboere er ved at blive tabt af syne undervejs, så det er betimeligt at minde om, at denne tyske hofpræst (vor 7×tipoldefar) var farfar til Clara-Maria fra Klarskov, »2. generationsindvandrer«, der som nævnt døde på Falden i 1743. Og hendes datter Elisabeth Margrethe »Falds«, som jeg hermed vender tilbage til, kunne altså (uhørt for en fæstebondes kone!) prale af at være oldebarn af en tysk biskop.

Ridefogeden fra Elvedgård

I national-historisk perspektiv er det perioden fra Frederik IV til Christian VII – enevælde- og stavnsbåndstid – der her er tale om. Hvad vi ved om fynske bønder af vor egen slægt, kan vi for en stor del takke skifteprotokollerne for.

F.eks. foreligger der et ganske udførligt kildemateriale fra fem forskellige skifteforretninger på Faldengård i løbet af det 18. århundrede. To gange (1730 og -34) indfandt fuldmægtigen fra Frederiksgave sig for som skifteforvalter (»på sit højædle og velbårne herskabs vegne«) at dele arven mellem enken Elisabeth Margrethe og den afdøde mands børn. I 1756 gjaldt det stervboet (dødsboet) efter hende selv med den efterlevende enke-mand som hovedarving.

Størst interesse har i denne forbindelse dokumentet fra 1734. Her drejer det sig nemlig om hendes ægtemand nr. 2, Laurits Joensen, som jeg selv nedstammer fra (i 7. slægtled). Som det var tilfældet med

»Kongsgården« i Søllested, hjemsted for en gren af slægten gennem nogle generationer (Christopher »Fald« blev født her i 1772). I 1861 blev en vikingetids-skat med bl.a. et par berømte mankestole fundet på gårdens jord. (Foto: J. Engholm Pedersen)

skiftet efter pastor Reutze, er der også her interessante oplysninger at udlede – om afdødes virksomhed, ejendom, sociale position og om det miljø, han færdedes i.

I disse henseender var Laurits Joensen en undtagelse blandt fæstebønder i sin samtid. Det er ikke usandsynligt, at han også har haft problemer med at blive accepteret af de Bukkerup- og Søllestedbønder, så meget desto mere som han kun fik to år som fæster og ægtemand på Falden. Manden havde nemlig været fuldmægtig (ridefoged) på det nordfynske Elvedgård ved Veflinge. Som sådan finder man ham nævnt af Vedel Simonson i hans »Elvedgaards Historie«,¹² og den omfattende skifteforretning bærer tydeligt præg af, at han ikke havde haft tid til at afvikle sine forpligtelser fra dette embede ved sin død, kun 43 år gammel, i 1734.

På den baggrund er det forståeligt, at enken gav til kende, at hun »formedelst

sin salig Mands uformodelige Dødsfald ej havde nogen tilforladelig Kundskab om Boens Tilstand, og hvad Giæld han havde efterladt...«. Til alt held var hendes sognepræst Henning Plesner tillige hendes kødelige fætter, og han påtog sig beredvilligt opgaven som hendes betrede »lavværge«. ¹³ Var det mon efter hans råd, at hun »begiærede Proclama udstedt efter Loven og for Retten bekiendtgjort? Skifteforvalteren redegør for, hvad denne begæring indebærer: at han har indkaldt »alle bemeldte Laurs Joensens Creditorer, paa det, de kunne med 7 Ugers Varsel møde i Stervboen med deris Krav og Beviser..., hvilket ydmygt begieres læst inden Fyenboe Landsting og Baag - Vends Herrets Tings Ret...«.

Efter denne lille indførelse i et stykke 1700-tals jura refereres de forelagte krav fra de kreditorer, som reagerede på »proklamaen« – 15 ialt, af hvem dog de fleste blev underkendt, så »Elisabeth Falds« red stormen af og konsoliderede sin stilling,

til den 3. ægte mand tog over et par år efter. Imidlertid kan vi takke denne indkaldelse for et skriftligt materiale, som giver indblik i, hvad en herregårdsfoged havde at tage vare på just på den tid, hvor stavnsbåndet blev indført i Danmark.

Når »Kgl. May.s Amtsforvalter over Odense og Rugaards Amter« står øverst på kreditorernes liste, er det således på grund af en restance i skatteindbetalingen fra godsets bønder – et af fogedens vigtigste ansvarsområder. Og korrespondancen med købmænd, prokuratorer og håndværkere m.fl. i bl.a. Odense, Bogen- se og Assens er eksempler på, hvor omfattende den administration var, der foregik i Elvedgårds skriverstue (fra 1725–32 lagt i hænderne på Laurits Joensen) – aftaler om avlingen og forretninger i stort og småt. Til småtingsafdelingen hører bl.a. de luksusprægede bestillinger hos Odense-skomageren Christopher Pommer, dels på herskabets og dels på egne vegne – støvler, tøfler og sko, som endnu ikke var betalt fire år efter iflg. den regning, som skomagermesteren forelagde »sal. Laurs Joensens Enke« i 1734.

De honnerte manerer er åbenbart fulgt med »Mons. r Joensen« fra Elvedgård til Falden – ligesom det bemærkelsesværdigt fine tøj, der figurerer i dødsboet, klædeskjolerne og de sølvknappede kaleman- kes-veste. – Men hvorfor lod ridefogeden sig så »degradere« til fæstebonde? Mange af hans kolleger forstod sig bedre på at skabe sig karriere og formue med denne stilling som springbræt, f.eks. hans forgænger på Elvedgård, der i 1724 blev byfoged i Bogen- se og senere tillige birke- dommer på Gyldensten.¹⁴

Var det mon økonomisk letsindighed, der kostede ham bestillingen? Eller betød den omstændighed, at han døde ”uforholdsmæssigt” som 43-årig, at han havde måttet give op p.g.a. sygdom? – For man tør næppe tro, at det var Elisabeth Falds, der som 42-årig enke med tre børn kunne forlede manden til fornuftsstridige dispositioner! Ikke desto mindre fik det midaldrende par en søn året efter, og det er – set fra et slægtshistorisk synspunkt –

det interessanteste ved Laurits Joensens korte tid på Falden. Den pågældende søn – Johan Diderik hed han efter morfaderen på Klarskovgård – var nemlig oldefars oldefar til mit eget slægtled. Sit voksen- liv tilbragte han som fæstebonde på en af gårdene i Bukkerup.

Familien fra Kongsgården

Sidste del af denne beretning hører det 19. århundrede til, årene fra 1808–85, som var den sidste periode, hvor Falden- gård var hjemsted for min familie.

Da tipoldefar Christopher Hansen flyt- tede ind, var det som den sidste fæste- bonde på gården. Ved samme lejlighed praktiseredes også for sidste gang den færdigtale skik at »tage enken med i kø- bet«. Nye tider var i flere henseender på vej her i begyndelsen af århundredet. Landboreformerne en snes år tidligere havde åbnet nye muligheder, og netop Christopher Falden skulle blive en af de bønder, der aktivt satte sig for at føre dem ud i livet.

Bortfæstelsen af bøndergodset var et af de ansvarsområder, der sorterede under godsforvalteren (den upopulære ri- defogedtitel var nu også gået af brug). Måske havde forvalteren på forhånd den 36-årige bonde fra Søllested i kikkerten. I hvert fald viste Christopher sig at være mere end almindelig kvalificeret, da han i 1808 blev udset til at være den nye mand på Falden.

Til forskel fra de tidligere beskrevne »afvigere« blandt anerne – af præste- og fogedstand – var der her tale om en ren- livet bondeslægt med dybe rødder i Båg herred. Christophers fødested var den gård i Søllested by, der i dag kendes un- der navnet »Kongsgården«.¹⁵ For senere slægtled afsløredes det, at der lå interes- sante historiske forudsætninger til grund for det prætentiose navn, idet en oldtids- høj ved gården i 1861 blev udgravet, og pragtfulde vikingetidensfund kom for da- gens lys.¹⁶ Da der også er vidnesbyrd om, at Valdemar den Store holdt stormands-

Faldengård fra havesiden o. 1895, ca. 10 år efter, at den (sammenlagt med Lysholt) var blevet forpagtergård under Krengerup. (Glamsbjerg lokalhistoriske Arkiv)

møde i Søllested i 1175, er det nærliggende at antage, at det var sammesteds – på Kongsgården – denne begivenhed fandt sted.

Sidenhen har det været nok så svært at forbinde kongeværdighed og historisk vingesus med Søllested! Men her var det altså – og netop i den omtalte gård – at Christopher Hansen blev født i 1772. Den var kommet på familiens hænder, da hans farfar (af samme navn) flyttede hertil fra Ebberup i 1728. Af dennes fæstebrev fra Frederiksgave godsarkiv fremgår det, at stedet havde status af »bondeejendomsgård«, hvilket vistnok betyder, at gårdbeboeren selv ejede bygningerne og var fæster af jordtilliggendet på livstid.¹⁷ I øvrigt bekræfter samme dokument, at gården, som nylig var brændt og med herskabets hjælp genopbygget, »nu til Christopher Hansen er afstaaet imod Vilkor, at han egter Find Mortensens Datter...« Sidstnævnte (vor 4×tipoldefar) var den forrige fæster, som (p.g.a.

alder?) »fandt sig for ringe af Midler og Evne« til at drive gården videre.

Tilflytteren fra Ebberup var på det tidspunkt en ung mand først i tyverne, og med bryllup havde det intet hastværk, for Karen Findsdatter, der »indgik i handelen«, var bare 14 år. Meget tyder i øvrigt på, at det i flere henseender var en driftig familie, der her, for 270 år siden, tog Kongsgården i besiddelse. På minussiden hæfter man sig ved en del kirkebogsnotater, som oplyser, at denne første kendte Christopher hele tre gange her i den strenge pietismes dage har stået »åbenbar skrifte« for præst og menighed i Søllested kirke »for begangen Horerie« (med navngivne, ugifte piger »ibidem«).¹⁸

Mønsterbonden på Faldengård

Andre oplysninger vidner imidlertid om, at der stod respekt om denne Kongsgårdfamilie for dygtigt landmandskab, både

hos stamfaderen fra Ebberup og hans søn Hans Christophersen, men særligt dog i 3. slægtled: den næste Christopher i familien, som i over 50 år kom til at udvikle Falden til en alsidig mønstergård i trit med den udvikling, der var sat i gang med landboreformerne sidst i det 18. århundrede.

En særlig omstændighed har bevirket, at vi er velunderrettede om dette afsnit af slægtshistorien. På et smukt cisereret sølvbæger læses to inskriptioner, hvoraf den ene oplyser om bægerets oprindelse: »Fra Det Kongelige Landhuusholdning Selskab«, den anden om prismodtageren og hans fortjenester: »Til Gaardmand Christopher Hansen af Falden for Mergling og Havedyrkning«. Et medfølgende diplom fremhæver dennes »udviste ros-værdige Virksomhed ved betydelige Haveanlæg og Jordforbedringer« – og oplyser, at landhuusholdningsselskabet har tilkendt ham »som Agtelsestegn det 2. Sølvbæger« – d.v.s. det næstbedste af seks grader af præmiesølvbægre, som var blandt de opmuntringer, hvormed den agtværdige statsinstitution (fra 1769) tilskyndede de progressive blandt tidens bønder til nye initiativer.¹⁹

Diplomet, udstedt d. 16. juni 1819, er underskrevet med tre berømte navne i datidens samfundsliv: Jonas Collin, A. S. Ørsted og J. C. Drewsen, som tilsammen udgjorde selskabets præsidium

Men hvilke bedrifter var det, Christopher i Falden således blev honoreret for? Svaret må søges på Erhvervsarkivet i Århus, i den korrespondance, der gik forud for præmieringen, først og fremmest Christophers eget ansøgningsbrev af 10. december 1818, som ud over konkrete saglige oplysninger giver et indblik i, hvad der optog en fynsk fæstebonde her i begyndelsen af det 19. århundrede: de nye driftsformer i landbruget og de begyndende forandringer i landskabet, den proces, han selv så aktivt medvirkede i, iflg. hans egne ord (af og til på umiskendeligt fynsk) med »10 Aards uafbrudt Fliid«, bl.a. med mergling af de »mavre, sie (sumpede) og kolde Jorder« (op til

Sølvbægeret, som Det kgl. Danske Landhuusholdningsselskab tildelte Christopher i Falden i 1819. I selskabets årlige beretninger nævnes ialt 50 personer, som »hædredes« fra 1818 og en snes år frem. 20 af disse modtog et sølvbæger (6 forskellige grader), men kun 3 af dem det pågældende »2. bæger«. (Foto: J. Engholm Pedersen)

2200 læs strøet ud over 16 tdr. land på et enkelt år) med en betragteligt forbedret avl af havre og kløver til følge. Og denne mergel har, understreger han, »paa sine Stæder været vanskelig at bekomme, da ieg har maattet grave 2 á 3 Alen af og dermed fyldt askillige sie Stæder, hvor af meget allerede er gjort til Pløeyeland... opbrudt Steen, hvor der ikke før har været pløyet, og anvent same til Steenkister og Faschiners Anlæg med Ral, bedækket med Riis og Leer«. ²⁰

Således begynder et nyt kulturlandskab at tage form i skovmarkerne omkring Falden ved mergling, dræning og beplantning (det var samtidig begyndelsen til enden for adskillig uberørt natur – et

*Oldefar Hans Christoffersen som enke-
mand med sine børn af 1. ægteskab i
1867. (Privateje)*

tab, der blev beklaget af miljøbevidste efterkommere halvandet hundrede år senere, men givetvis ikke i samtiden!) Christopher glæder sig over, at han samtidig med »det skadelige Vands Afledning af Sumpige Moraser« (ved mange års slid-som grøftegravning) har skabt »skønne Fiskedame og utømmelige Vandinger, som er vunden ved Merglens Gravning«. Nyanlagte ris- og stengærder er med til at give stedet en ny karakter, og man ser for sig de »trende nyttige Haver« til henholdsvis urter og blomster foruden en humlehave »med 1500 Stænger«.

Christopher Falden slutter sin ansøgningskrivelse med at fremhæve frugt-avlen som et led i den alsidige drift: »— mangfoldige unge Frugttræer, som ieg selv har Podet... desuden Hør og Hamp til Husets Fornødenhed... og en god Bihave med henved 30 Stader, hvoraf ieg har blændet over 100 Kander Miød«.

»En ret udmærket, fortient Mand« kaldes denne vor foretagsomme tipoldefar i

en anbefalingskrivelse fra pastor Rieffestahl i Søllested. Ham er det værd at opholde sig ved et øjeblik p.g. af den aktive rolle, han spillede i sit sogn, ikke mindst i verdslige anliggender (som et barn af sin tid og af den rationalistiske skole). Formodentlig var det også ham, der tilskyndede Christopher til at prøve lykken hos det fornemme selskab.

Et enkelt brev mere i den pågældende korrespondance påkalder sig opmærksomhed. Det er dateret d. 30. juni 1820 og fra etatsrad Johan Chr. Ryberg på Frederiksgave. Godsejeren meddeler, at han på vegne af pastor Rieffestahl anmoder om »ved Det Høi Kongelige Landhuusholdnings-Selskab at hæve det Christopher Hansen i Fhalen skienkede 2det Præmie-Bæger... samt de ham (præsten) i Aaret 1818 lovede Böger, til det af ham oprettede og Kongel. confirmeerte Sogne-Bibliothek for Søllested og Vedtofte Menigheder til Værdi af 20 Rdl., jfr. Brev fra Etatsraad Collin...«

Sølvbægeret kom altså hjem til Falden med Ryberg som kurér. Og vi får i tilgift at vide, hvordan biblioteksvæsenet – folkeoplysningen – i al beskedenhed kom til Søllested o. 1820, takket være den foretagsomme præst og den idealistiske gods-ejer. Christopher i Falden indgik som 3. mand i dette partnerskab som den moderne, selvstændige bonde, der »skulle vorde kiek og oplyst«. ²¹

»Hans hele Agerbrug vidner om ligesaa meget Overlæg og Kundskab som Streb-somhed«, hævder pastoren. Om merglingen (»der har forskaffet ham over al Forventning rige Frugter«) oplyses, at han var den første på egnen, der vovede forsøget. Præsten undlader imidlertid ikke at fremhæve, at »til hans ivrige Industrie og Oeconomie kommer Moralitet og Cultur og Humanitet«.

Christopher og hans efterkommere

Christopher selv røber da også, at han havde sans for andet end mergling og grøftegravning. »1812 og -13 ophørtes

med Mergelen af Mangel paa behørig Folk i Krigens Tid«. Husbond har med andre ord måttet klare sig alene, fordi karlene var soldater – og ved fronten langt hjemmefra – som Napoleons allierede.

Da han et par år senere gik i stå igen, havde det en dybere, personlig årsag: »I 1815 ophørte ieg med at mergle, da min Kone same Aar Döde, hvorved ieg tabte Lösten til Værden«.

Den lyst – med samt energien – var Christopher dog ikke længe om at genvinde, og fem år efter blev han, 48 år gammel, gift med den 24-årige Ane Larsdatter, der tjente i gården (Bukkerupsmedens datter). Det bryllup kom nok på i en hast! For seks dage efter nedkom konen med en datter (som altså lige nåede at undgå den vanære at blive stemplet som »uægte«). Siden kom der fire børn mere, hvoriblandt oldefar Hans Christoffersen (født i 1825) som »ene hane i kurven«.

I over et halvt hundrede år satte den alsidige landmand præg på sin mønstergård ude ved Krengerupskovene. Og intet tyder på, at han tabte gejsten med alderen. I Landhusholdningsselskabets amtsbeskrivelse (»Odense Amt beskrevet 1843« af Jacob Hofman Bang) omtales den da over 70-årige Christopher bl.a. for sine resultater på hesteavlens område.²² I sin alderdom nåede han også, som en slags krone på værket, at blive »herre i sit eget hus«. Endnu i 1844-matriklen står han nævnt som fæster under Frederiksgave gods, men d. 9. oktober 1847 foretages brandtaksation af »Christopher Hansens nu Eiendomsgaard Faldengaard«.

Af det pågældende assurance-dokument fremgår det tillige, at den nye selvejer på Falden har påbegyndt ombygning og tilbygning til de gamle udlænger. Stuehuset må have været det sidste punkt i dette renoverings-projekt, for det blev (iflg. mundtlig overlevering) opført i 1848 i den skikkelse, vi kender fra fotografier, og som bestod, indtil hele gården

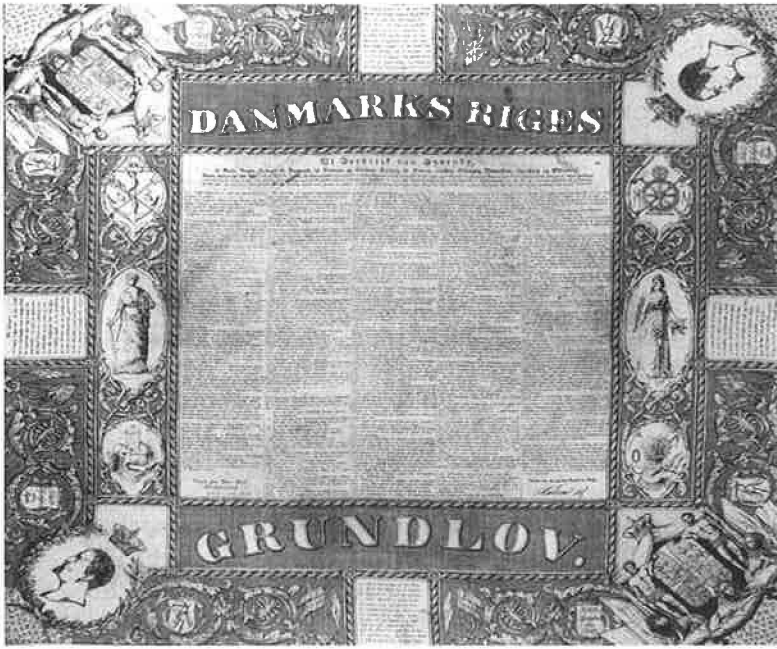
gik op i luer i sommeren 1932. Der var her tale om traditionelt byggehåndværk i egebindingsværk og stråtag, men det var en pyntelig luksusudgave, der kunne stå mål med det ry, som »Faldengård-manden« nok selv var sig bevidst at have opnået på sin hjemegn.

I dette hus blev min mormor (Maren) født for 130 år siden, og fra hende og hendes søskende stammer størsteparten af den viden, vi i min generation har i behold om gården og dens beboere fra midten af forrige århundrede.

To omstændigheder har antagelig bidraget til, at barndommen på Falden antog karakter af »tabt paradys« i deres erindring: den festligt store søskendeflok, 13 ialt, og den triste kendsgerning, at familien flyttede fra gården i 1885. Den mundtlige overlevering fra dette slægtled rækker også bagud til før deres egen tid, også til bedsteforældrene Ane og Christopher, selv om de begge to var døde i 1859. Særligt festlige var beretningerne om fornemme besøg på gården, dengang kronprins Frederik i sin guvernør-tid i 1840'erne havde sommerophold på Frederiksgave og fra tid til anden kom på jagt- og fisketure på egnen. Falden var, fortælles der, en af de bøndergårde, hvor prinsen yndede at »bede« (holde frokost-pause) – og maden skulle være tykmælk, serveret af den kønneste af Christophers og Anes døtre. Det indbragte hende senere et kongeligt sølvbæger som påskønnelse.

I 1850'erne vendte den folkekære Frederik tilbage, i det mindste en enkelt gang i forbindelse med en jagt på Krengerup, hvor kongen fik lagt en spisepause hos sine gamle bekendte på Falden ind i programmet. Det ved vi besked om, fordi den høje gæst takkede sin værtinde, Ane, for god behandling ved at forære hende et tørklæde, som siden har været et af familiens klenodier i glas og ramme – et usædvanligt stykke tekstil, påtrykt 1849-grundloven i dens fulde ordlyd, omgivet af kongeportrætter og nationalt-allegoriske dekorationer.

Sidst i fyrreerne var (iflg. brandtaksatio-

Tørklædet med 1849-grundloven som grafisk tryk – en erindringsgave fra Frederik VII til Ane i Falden, da han under en klapjagt gjorde ophold på gården. Den populære konge har nok haft flere af samme slags at dele ud af ved sådanne lejligheder, men kun få er bevaret, deriblandt ét på Jægerspris. (Foto: J. Engholm Pedersen)

nen) en aftægtsbolig blevet indrettet i gårdens vestre længe. Den blev dog først taget i brug en halv snes år senere. I hvert fald blev gården d. 27. april 1857 officielt tilskødet sin nye ejer, den 32-årige Hans Christoffersen. Som eneste søn var han uomgængeligt den, der skulle drive Faldengård videre den næste menneskealders tid. Om dette også var, hvad han havde »hjerter« og anlæg for, har nok aldrig været til debat, men nogle få arvestykker, som er bevaret efter ham, synes at pege i en anden retning: en klarinet, en violin og en skudsmålsgang, som (med pastor Seidelins ord) beskriver konfirmanden Hans Christoffersen som en dreng »med sjældne naturanlæg« og »med hovedkarakter udmærket god i alle henseender«. Han har, fortæller præsten, »de sidste år iflg. mundtlig overenskomst nydt undervisning hos hr. Nissen i Flemløse« (»denne duelige lærer«). Dette har altså været den bedste form for privatundervisning, der kunne tilbydes en velbegavet bonde drenge på Vestfyn for 160 år siden, da boglige uddannelser var forbeholdt børn af andre samfundslag.

Det var også nogle årtier, før landbo-

ungdommen begyndte at få »luft under vingerne«. F.eks. var højskolernes tid ikke begyndt endnu. Soldatertiden var eneste undtagelse, og det skulle den også have været for Hans Christoffersen, da han blev »skrevet i« til hestgarden. Men som »gammelmands søn« slap han fri – også for at komme i krig i 1848.²³ Til gengæld var han altså henvist til at være hjemmefødning på livstid i Søllested sogn.

Men tvivlen om, hvorvidt oldefar var landmand med liv og sjæl, sådan som hans far havde været det, hænger også sammen med den omstændighed, at det var ham, der solgte Faldengård ud af familiens hænder. Hvorfor gjorde han det? Bl.a. nok fordi greven på Frederikslund (Krengerup) gav ham et tilbud, han ikke kunne modstå. En anden grund kan tænkes at være, at landbrugslysten og -evnerne var endnu sværere at få øje på i næste slægtled, at Faldengård næppe ville være i de rette hænder hos nogen af hans egne sønner.

Der var ellers en anselig flok at vælge iblandt, 6 brødre og 7 søstre med en aldersforskel på 24 år mellem den ældste og den yngste. 16 børn i alt havde Hans

En præsentabel (og standsbevidst?) bondefamilie hos fotografen kort før afskeden med Faldengård i 1885. (Privateje)

Christoffersen sat i verden (de tre af dem var døde som små), dog med de mange barsler fordelt på to ægteskaber: først 10 år med Maren fra Glamsbjerg mølle og dernæst 30 med Karen fra Bukkerup (oldemor), som fik 10 børn og levede 14 år ind i dette århundrede.

I flere henseender kan denne storfamilie gælde som et eksempel på den udvikling, der var i gang, med det gamle bondesamfund i opbrud. At den også rent bogstaveligt brød op fra slægtsgården i 1885, kan dog kun i ironisk forstand sættes i forbindelse med de store vandringer fra land til by og med »flugten til Amerika«, som netop stod på i disse år. For Falden-familien nøjedes med at køre sine flyttelæs de 2–3 km's vej op til gården matr. nr. 5 ved Søllested kirke.

Men af disse 13 bønderbørn var der kun 6, der fortsatte med at være bønder.

Stavnsbundetheden gjorde sig stadig gældende. Dog forlod tre af dem Fyn for bestandig for at slå sig ned i København og Nordsjælland. Et mærkværdigt træk ved denne søskendeflok var i øvrigt den iøjnefaldende temperamentsforskel mellem kønnene. »Søllested-karlene«, som brødrene kaldtes, var gennemgående nogle snurrige, gammeldags typer, kendt for en nærmest legendarisk sindighed og en fordringsløs husmandstilværelse, der aldrig forstyrredes af ambitioner – en livsform, der sikkert ville have mishaget deres dynamiske bedstefar Christopher og nok heller ikke huede deres nok så »tjekkede« søstre, især et par af dem, der »gav den som fruer« og havde »fine fornem-

meler« (efter Søllested-karlernes opfattelse). Men de samme grandtanter var også de historisk bevidste og -vidende i familien. Det er for en stor del dem, vi kan takke for, at slægtstraditionen har overlevet.

I deres tid var Faldengård imidlertid et definitivt afsluttet kapitel af slægtshistorien. Gården selv havde nu under de nye ejere fået status af proprietærgård, idet den var blevet sammenlagt med Lysholt, en anden af de gamle skovenegårde, som godset havde opkøbt samtidig – og nedlagt. Sidst i 1980'erne kom stedet en overgang i offentlighedens søgelys, da området var udset til byggegrund for et privat-hospital med tilhørende kurhotel m.m. De ambitiøse planer blev dog skrinlagt, og Falden ligger (foreløbig) stadig som beskrevet af Danmarks Naturfredningsforening i 1989 i »et af Fyns sidste uberørte landskaber«²⁴ skønt meget nok er forandret siden dengang, da kong Frederik

drev klapjagt i Krengerup-skovene og spiste frokost i gårdens storstue.

Noter og henvisninger

1. Erland Porsmose: De fynske landsbyers historie. Odense 1987, s. 10.
2. Do., s. 105.
3. Finn Stendal Pedersen: Alfabetisk, topografisk registratur over brugernavne på Fyn 1682. Odense 1976. Landsarkivet for Fyn.
4. Danske Slotte og Herregårde, 2. udg. 1965, bd. 9, s. 89 ff.
5. Dagligliv i Danmark. Nyt Nordisk Forlag 1971, bd. III, s. 32 og 34.
6. Kop- og Ildsted Skat Regnskab af Ottense og Rugaards Ampter. 10 Marty, 10 April og 28 Sept. 1690. Rigsarkivet.
7. Danske Slotte og Herregårde, bd. 7, s. 141 ff.
8. S. V. Wiberg: Almindelig dansk Præstehistorie. Den Hempelske Boghandel, Odense, 1870, bd. III, s. 264.

En halv snes år senere ved det nye hjem i Søllested. 4 generationer (incl. et par onkler og tanter) i en mere dagligdags og afslappet situation. (Privateje)

9. Finn Grandt-Nielsen: Fynsk Kirkesølv. Lokalhistorisk Forlag – Fyn, 1983, s. 136.
10. V. Woll i
 - a) Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1930, s. 659 og 669.
 - b) Fynske Aarbøger V 1954, s. 326.
11. »En lærd mand i græsk og hebraisk« (Wiberg: Dansk Præstehistorie, bd. II, s. 667).
12. Vedel Simonsen: Elvedgaards Historie. Hempels Officin, Odense 1846, bd. II, s. 164.
13. Lavværge: »– den værge, som en enke efter eget ønske kunne antage sig, eller som blev hende beskikket af øvrigheden« (iflg. Johan Hvidtfeldt: Håndbog for Danske Lokalhistorikere. Dansk Historisk Fællesforening 1952–56).
14. Vedel Simonsen: Elvedgaards Historie. bd. II, s. 158.
15. P. Andersen, Søllested: To Gaarde og deres Beboere. Særtryk af Historisk Samfunds årbog (Fyn) 1918, s. 3.
16. »Skalk« 1987, nr. 4, s. 9 ff.
17. P. Andersen: To Gaarde..., s. 2–3.
18. Dagligliv i Danmark, bd. III, s. 59 ff. og 138–39.
19. Jacob Aall Hofman (Bang): Odense Amt beskrevet 1843. Udgiverselskabet for Historisk Samfund for Fyns Stift 1991, bd. II, s. 284 ff.
20. Landhusholdningsselskabets arkiv, Erhvervsarkivet.
21. Allusion til Frihedsstøttens indskrift (af digteren Thomas Thaarup) fra 1792.
22. Hofman (Bang): Odense Amt beskrevet 1843, bd. II, s. 103.
23. Iflg. forordning af 1799 kunne en bonde-søn fritages for militærtjeneste for at hjælpe sin gamle fader med gården (jf. Ordbog over det danske sprog 1966, bd. 6, spalte 660).
24. »Natur og miljø« (organ for Danmarks Naturfredningsforening) 4/1989, s. 6–7.

Faldengårds beboere

1. Niels Laursen (nævnes i matriklen 1664)
2. Anders Nielsen Falden (søn af nr. 1), gift med Maren Jørgensdatter (stole-inskription: ANSF og MID 1698)
3. Jørgen Andersen 1676–1730, g.m.
 - a) Johanne Andersdatter, død 1718, datter af nr. 2
 - b) Elisabeth Margrethe Johansdatter 1692–1756
4. Laurits Joensen 1691–1734, g.m. Elisabeth Margrethe Johansdatter
5. Niels Andersen 1704–60, g.m.
 - a) Elisabeth Margrethe Johansdatter
 - b) Alhed Pedersdatter
6. Jens Henningeen 1731–1807, g.m.
 - a) Alhed Pedersdatter (gift 1761)
 - b) Karen Andersdatter (g. 1785)
7. Christopher Hansen (»Christopher Fald«) 1772–1859, g.m.
 - a) Karen Andersdatter 1760–1815
 - b) Ane Larsdatter 1796–1859
 Køber gården til selveje 1848
8. Hans Christophersen 1825–98, g.m.
 - a) Maren Rasmussen 1833–67
 - b) Karen Larsen 1840–1914
 Sælger gården til Frederikslund (Krengurup) gods i 1885. Derefter forpagtergård, sammenlagt med »Lysholt«. Gårdens oprindelige bygninger brændt o. 1. juli 1932.

Slægtstavle

David Reutze (superintendent, Stettin)

Mathias Davidsen Reutze, 1614–90 (provst, Ryslinge),
- g.m. Hedvig Ascanius 4 sønner og 5 døtre, bl.a.:

Clara-Maria Reutze
1657–1743, g.m.

Johan Diderich Stönebreitz

Elisabeth Margrethe

Johansdatter 1692–1756 g.m.

1) Jørgen Andersen 1676–1730

2) Laurits Joensen 1691–1734

3) Niels Andersen 1704–60

Johan Didrik Larsen

1733–1814, g.m.

Kirsten Nielsdatter

Lisbeth Johansdatter,

g.m. Lars Jørgensen

1766–1837

(smed, Bukkerup)

Ane Larsdatter 1796–1859

g.m. Christopher Hansen

(Falden) 1772–1859

(tidl. g.m. Karen Andersd.)

Hans Christoffersen

1825–98, g.m.

1) Maren Rasmussen

2) Karen Larsen 1840–1914

1. ægteskab: 2 sønner og 1 datter

2. ægteskab: 4 sønner og 6 døtre

(bl. a. artikelforfatterens mormor).

Barbara Reutze 1670–? g.m.

1) Aage Petersen Syv,

d. 1721 (Kerteminde)

2) Ove Guldberg

1691–1732 (præst, Hvirring)

Christopher Hansen 1706–76

(f. i Ebberup), g.m.

Karen Findsdatter 1714–76

(Kongsgården, Søllested)

Hans Christophersen

1732–1809, g.m.

Ane Pedersdatter 1749–1825

Else Reutze 1671–? g.m.

Hans Philip Plesner 1669–

(f. Vejrupgrd., præst,

Skellerup)

Henning Plesner 1704–61

(præst, Søllested)

Hans Philip Plesner

1733–85 (præst, Søllested)